

Міністерство освіти України
Рівненський державний гуманітарний університет
Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славистичного університету
Міжнародний економіко-гуманітарний
університет ім. С.Я. Дем'янчука

Слов'янські мови та літератури:
історія, сучасний стан
та перспективи розвитку

М а т е р і а л и
міжвузівського семінару

Рівне – 2007

ББК 80.4

С 48

УДК [811 + 82] = 16

Слов'янські мови та літератури: історія, сучасний стан та перспективи розвитку. Матеріали міжвузівського семінару. – Рівне: РДГУ, 2007. – 238 с.

У збірнику вміщено статті з актуальних проблем славістики викладачів та студентів – учасників Міжвузівського славістичного семінару. Основні теми поданих публікацій стосуються питань історії, сучасного стану та тенденцій розвитку слов'янських мов і літератур (зокрема української, російської, польської та чеської), а також методики їх викладання.

Упорядники - кандидат філологічних наук, доцент

Самборська І.М.

кандидат філологічних наук, доцент

Сербіна Т.Г.

Відповідальний за випуск - кандидат філологічних наук, доцент

Сербіна Т.Г.

*Друкується за рішенням Вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 3 від 26 жовтня 2007 року)*

Матеріали публікуються в авторській редакції.

ПРО ДЕЯКІ ПАРАМЕТРИ ЗІСТАВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ)

Типологічне вивчення мов є одним з актуальних аспектів сучасного мовознавства. Воно передбачає, з одного боку, виявлення загальних закономірностей у структурі чи функціонуванні цих мов, а з другого - визначення комплексів їхніх відмінних властивостей, що дозволяє встановити не тільки певні типи мовних структур, але й визначити параметри функціонування окремих мов.

Зіставні дослідження, які лежать в основі типологічних узагальнень, мають виключно широкі завдання. До них можна віднести передусім вивчення процесів контактування мов у їхніх зв'язках та взаємодіях, чим зумовлюється зростаючий інтерес до них зарубіжних та вітчизняних лінгвістів (див.: праці У.Вайнраха, Е.Хаугена, В.Ярцевої, В.Аракіна, В.Русанівського, С.Сятковського, У.Юсупова та ін.). У деяких роботах досліджуються окремі питання типології: подібності та відмінності двох і більше контактуючих мов (Ш.Баллі, О.Карлинський, В.Матезіус, А.Супрун, А.Міхневич, С.Семчинський, Б.Плотников і т. ін.).

Лінгвістична типологія ґрунтується на тих рисах подібності різних мовних систем, які визначаються або генетичною спорідненістю останніх, або виникають як результат однакових умов їхнього функціонування, або появи в ході контактування мов шляхом запозичення один у одного якихось елементів, конструкцій, структур тощо. Оскільки в будь-якій мові з достатньою очевидністю виділяються дві сторони - план вираження, або її матеріальний бік, і план змісту, або її ідеальний бік, - зрозуміло, що при типологічному зіставленні розрізняються і два види подібності: подібність у зовнішній формі та подібність у тих значеннях, що вона виражає.

Існування однакових рис у плані змісту характеризується з одного боку, спільністю й єдністю відтворюваного людиною зовнішнього світу, з іншого - спільністю внутрішнього світу людини і єдиною логікою мислення, оптимальною формою вираження яких і є мова.

Особливий інтерес при зіставно-типологічному дослідженні двох або декількох мов становлять опис і класифікація так званих омолексів, паралексів, гетеролексів - міжмовних відповідників, які виявляють значний ступінь подібності зіставляваних мов як у плані вираження, так і в плані змісту.

Явище паралексії, омолексії, гетеролексії виявляється при попарному зіставленні одиниць двох або декількох мов (у нашій розвідці зіставляються лексеми української та російської мов). Якщо допустити, що корелюючи одиниці української та російської мов мають адекватний або частковий збіг значень, то в плані вираження можуть бути виділені три типи їхніх співвідношень: а) збіг (омолекси); б) частковий збіг (паралекси); в) незбіг (гетеролекси).

Всебічний аналіз омолексів, паралексів, гетеролексів дозволяє уточнити поняття спільного лексичного фонду зіставляваних мов [4, 24], визначити специфіку їхнього функціонування при міжмовних контактах, а також допомагає глибше зрозуміти явище ідіоматичності споріднених мов.

Проблема міжмовних відповідників, еквівалентності лінгвістичних одиниць, а також питання, котрі пов'язані з так званою безеквівалентною лексикою досить часто розглядаються в дослідженнях із зіставного вивчення мов різних систем, як споріднених, так і неспоріднених. У багатьох роботах підкреслюється, що абсолютна ідентичність двох лексем у різних мовах неможлива [5, 136], хоча би в силу системних зв'язків міжмовних відповідників у кожній із мов [6, 26].

При дослідженні подібності/відмінності форми і значення враховується те, що між словами двох контактуючих мов можливі чотири типи відношень як на рівні плану вираження, так і на рівні плану змісту: 1) збіг; 2) включення; 3) перехрещення або наявність спільної частини; 4) виключення або відсутність спільної частини [1; 2; 3 та ін].

Формально-сміслові відношення збігу, включення, перехрещення, виключення наочно виявляються при зіставленні українських і російських лексем.

Наприклад, у плані семантичної еквівалентності до першої групи входять слова двох мов, які збігаються як у плані вираження, так і в плані змісту: укр. *лобастий* - рос. *лобастый* („з великим опуклим лобом” (про людину або тварину); укр. *моложавий* - рос.

моложавый („який має зовнішність молодой людини; який здається молодшим за свої роки”) та ін.

У другу групу входять слова, значення яких в одній мові ширше, ніж у другій, тобто спостерігаються в таких міжмовних відповідниках смислові відношення включення.

Так, українська лексема *пухкий* має два значення: 1) „легкий, дуже м'який, який нагадує пух” (про волосся, вовну); 2) „з м'яким ворсом”(про тканини, які-небудь вироби).

У російського прикметника *пушистый* також виділяються ці два значення, проте з'являється і третє: „вкритий м'яким, густим пухом”, яке в українській мові передається ад'єктивом *пухнастий*.

При адекватності кореневих морфем *пуш* - *пух* суфікси в двох мовах різні: укр. -к- = рос. -ист-. Таким чином, у плані вираження такі лексеми відповідають третьому типу описаних відношень - перехрещення або наявності спільної частини.

Нарешті, четвертий тип відношень - відсутність спільної частини (виключення). До них належать українські лексеми, які в російській мові не мають однослівних відповідників, а передаються в останній словосполученням або фразовим найменуванням:

Наприклад, український прикметник *волотистий* не має в російській мові повного однослівного словникового відповідника і передається фразовим найменуванням *сделанный из метелки*.

Тотожність, подібність, відмінність слів, які зіставляються, простежуються, з одного боку, за планом змісту (значення), а з другого - за планом вираження (форма). У межах сумісної лексичної системи обох мов спостерігається момент відносно сталої рівноваги в її окремих ділянках (омолекси), в інших точках ця рівновага порушується (паралекси, гетеролекси). Так, омолекси (укр. *ворсистий* - рос. *ворсистый*) протиставляються за своїми характеристиками міжмовним омонімам (укр. *пилний* - рос. *пыльный*; укр. *вродливий* - рос. *уродливый*), а також паралексам (укр. *пухкий* - рос. *пушистый*; укр. *вдумливий* - рос. *вдумчивый*) та гетеролексам (укр. *зажерливий* - рос. *алчный*; укр. *зозулястий* - рос. *пестрый*). Абсолютну протилежність щодо омолексів виявляють і українські лексеми, які не мають у російській мові однослівних відповідників (укр. *волотистий* - рос. *сделанный из метелки*).

Межі між виділеними типами лексем умовні та рухомі, оскільки слово має властивість з часом втрачати своє значення. Так, наприклад, потенційний омолекс може подекуди втратити ті

значення, за якими він протиставлявся власне омолексам, та перейти до їхнього розряду. Якщо ж він, навпаки, втрачає спільну частину, то його можна розглядати як міжмовний омонім і т.ін.

Таким чином, при окресленні основних параметрів функціонування окремих мов необхідно враховувати як план вираження, так і план змісту лінгвістичних одиниць, що дозволить визначити процедуру, моделі зіставного аналізу фактичного матеріалу двох або більше мов.

Література

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. – М.: Наука. 1974. – 261 с.
2. Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. – Кишинев: Штиинца, 1973. – 373 с.
3. Новиков Л.А. Семантика русского языка. – М.: Высш.шк., 1982.- 272 с.
4. Супрун А.Е. Лексическая типология славянских языков. – Минск.: Изд-во Бел. у-та, 1983. – 47 с.
5. Уфимцева А.А. Лексическое значение. – М.: Наука, 1986. – 187 с.
6. Ярцева В.Н. Контрастивная грамматика. – М.: Наука, 1981. – 109 с.

Мединська Н.М.

*(Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені акад. С.Дем'янчука)*

ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИКИ ДИСТРИБУТИВНОСТІ В ДІЄСЛОВАХ З ПОДВІЙНИМИ ПРЕФІКСАМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

У сучасному мовознавстві помітно зросла увага вчених до різнорівневої природи повнозначних слів. Одним із перспективних напрямків дослідження лексичних одиниць є вивчення їх семантики не тільки як на словниковому і словотвірному рівнях, так і на рівні функціонування.

Дослідники дієслова (О.М.Пешковський, О.О.Потебня, О.О.Шахматов, В.В.Виноградов, І.І.Мещанінов та інші) постійно підкреслювали необхідність вивчення його категорійної семантики з урахуванням зв'язків в окремих мовних ярусах та міжрівневої взаємодії лексики й граматики.

ЗМІСТ

Передмова	3
-----------------	---

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Воробьева Л.М. Слово и его значение: к вопросу о внутренней форме слова	6
Чеберяк А.М. Комунікативні ролі автора і адресата у реалізації мовленнєвого жанру „відкритий лист”	9
Мандрик Н.В. Джерела східнослов'янських граматичних традицій (XI – XIII ст.)	13
Самборская И. Н. Функционирование образных архетипов в современном русском языке	17
Сербина Т.Г. Приемы использования логоэпистем в русскоязычных газетах Украины	21
Совтис Н. М. Фонетична й граматична адаптація українських лексичних запозичень до норм польської літературної мови	26
Смерчко А. А. Авторська трансформація фразеологізмів	29
Кондзеля Е. С. Перформативы как средства выражения побудительности в русском и польском языках	33
Степанова О. І. Про деякі параметри зіставних досліджень (на матеріалі української та російської мов)	37
Мединська Н.М. Вираження семантики дистрибутивності в дієсловах з подвійними префіксами в сучасній українській та російській мовах	40
Шульжук Н.В. Основні питання лінгвістичної теорії діалогу	44
Щербачук Н. П. Особливості функціонування та морфологічне вираження детермінантів у діалогах	48
Вовчук Н.И. Коннотативность поэтических новообразований ...	51
Лукашенко Ю. Національно-культурна специфіка номінацій жінки в польській розмовній мові	57
Ващук К. Емоційно-експресивна лексика у польській пресі	61
Сорока М. Віддієслівні іменники у сучасній польській мові (структурно-семантична та стилістична характеристика)	66
Любінська Н. Парадигматичні відношення дієслів руху в сучасній польській мові	70

Дем'яненко І. Фразеологія польського студентського сленгу (на матеріалі словника Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S. Słownik gwary studenckiej. -Lublin, 1994)	74
Мичко І. Особливості вживання числівників у конфесійному стилі	78
Глодовська О. Мовні особливості казок О.С.Пушкіна	81
Примак Е. Речевої етикет в письмах А.С.Пушкіна.....	86
Кононенко М. Антропоними в романе М.А.Булгакова «Мастер и Маргарита»	90

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

Матчук А.Л. Слово як феномен людського буття	96
Гнатів Т. О. „Українська школа” та Юліуш Словацький в контексті українсько-польського пограниччя	102
Миронюк В.М. Особливості хронотопу у творчості Марка Черемшини	105
Старух О.В. Проблема самоідентифікації жінки у повісті Н.Зборовської „Валя”	110
Синевич Б. М. Літературознавчий дискурс 20-х років: тексти і контексти.....	115
Нестерук С.М. „Неоміфологізм” в контексті художніх пошуків письменників ХХ століття.....	125
Матвейчук М.И. Лирическая проза о великой отечественной войне	132
Белова С.А. Особливості конфлікту та героя в романах Б.Акуніна.....	146
Мазяр В.В. Литературные портреты современников Н.А.Некрасова	152
Король О. Ю. Поетика лірико-автобіографічної оповіді в романі І.Буніна „Життя Арсеньєва”.....	155
Хмель В.А. Соціальні й філологічні аспекти творення антирежимного фольклору	161
Липинская О. «Евгений Онегин» А.С.Пушкіна как роман в стихах: традиции и новаторство.....	167
Дячук І. Своєрідність поезики Йосипа Бродського (1958-1972 років творчості).....	173

Басюк І. Проблема злочину і кари в романі М.Булгакова „Майстер і Маргарита”	176
Гончарук О. Гейне в українських перекладах.....	182

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Груба Т.Л. Проблема мовної особистості в сучасній психолінгвістиці та лінгводидактиці	187
Лещенко Г. П. Проблема формування комунікативної компетенції школярів у російській та українській лінгводидактиці	192
Свірчук Т. І. Проблема статусу соціокультурної компетенції у навчанні мов.....	197
Овдійчук Л. М. Взаємодія мистецтв на уроках української та зарубіжної літератури	201
Довгалець Л. Реалізація міжпредметних зв'язків на уроках української мови у 5 класах.....	205
Суहाцька Л. Особливості побудови системи вправ з розвитку діалогічного мовлення	211
Колосинська М. Комунікативна гра як засіб реалізації мети і завдань шкільної мовної освіти.....	218
Хомич Н. Вивчення життя та творчості Ольги Кобилянської у школі на основі особистісно зорієнтованого навчання	222
Шолудько О. Вивчення життя і творчості Василя Стуса у школі із застосуванням методу проєктів.....	227
Відомості про авторів.....	232

Наукове видання

М а т е р і а л и
міжвузівського семінару
„Слов'янські мови та літератури:
історія, сучасний стан та перспективи розвитку”

Упорядник – Самборська І.М.
Відповідальний за випуск – Сербіна Т.Г.
Комп'ютерна верстка – Третьак О.Ю.

Підписано до друку 21.11.2007 р. Формат 60х84 1/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 12,05. Обл. вид. арк. 12,05.
Замовлення № 25/1 Наклад 100.

У збірнику вміщено статті з актуальних проблем славістики викладачів та студентів – учасників Міжвузівського славістичного семінару. Основні теми поданих публікацій стосуються питань історії, сучасного стану та тенденцій розвитку слов'янських мов і літератур (зокрема української, російської, польської та чеської), а також методики їх викладання.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

ББК 80.4

М 34

УДК [811 + 82] = 16

Матеріали міжвузівського семінару „Слов'янські мови та літератури: історія, сучасний стан та перспективи розвитку”. – Рівне: РДГУ, 2007. – 238 с.